

Buddhist Vakıfları hakkında (1)

Prof. W. RUBEN

Bir tarihçi mümkün olduğu nisbette eski tarihin fenomenlerini prehistora'ya kadar geri götürmelidir, zira tarihin temellerini orada bulur. Bilhassa Buddhizm için, metod itibarıyla bu mühimdir ve faydalıdır, bugün de yapılması mümkündür. Çünkü Buddha, Hint yüksek kültürünün (ki bu yüksek kültür esas itibarıyla muhacir Ârilerin M. e. 1500 senelerine kadar gider) devamınca yalnız bir filozof olarak yer alır; fakat Buddhizm dini Âri olmayan, iptidai, prehistorik Hint dinlerinden doğmuştur, yani en eski Şamanizm. Buddhizmin bir menbaıdır (2). Buddhist camiasını, prehistorik, primitif gizli cemiyetlere kadar geri götürmek tecrübe edilmiş (3), fakat bu iş muvaffak olmamıştır.

Buddhist camiası Buddhistlerin 2 grubundan müteşekkildir. Keşiş olan ve keşiş olmıyan Buddhistler. Keşiş olanların vazifesi işsiz, evsiz barksız fakir ve bekâr kalmaktır. Yani onlar Hindistanda seyahat ederler, pratik noktai nazardan seyahatin imkânsız olduğu yağmur mevsiminin ancak üç yaz ayında bir yerde bir günden fazla kalabilirler. Senenin diğer kısımlarında seyahat etmek ve günlük gıdalarını dilenmek mecburiyetindedirler. Fakat keşiş olmayan Buddhistler, buna mukabil içtimai hayatla, vazife ile ve aile hayatı ile meşgul olurlar. Onların Buddhizmi, ahlâki kaidelele mukayyet bir hayattan başka birşey değildir. (Meselâ alkol, et yemek, hırsızlık v. s. yasaktır) ve herşeyden evvel onların vazifesi seyahat eden ve dilenen Buddhist keşişlere yiyecek vermektir. O halde Buddhistlerin her iki grubu birbirini tamamlar (4). Keşişler münevver sınıfı, keşiş olmıyanlar da işçi sınıfını teşkil eder. Keşişler işle meşgul sınıfın içtimai bağlarından ayırırlar ve bütün aile, devlet ve memuriyet hayatından muafıtır. Onlar öyle bir hayat sürerler ki sadece tabiatın topladıkları yiyeceklerle geçinen iptidailerle mukayese edilebilirler, yani çalışmazlar ve istikhal için de çabalamazlar.

Buddhanın zamanında. (Milattan 6 asır evvel) bugünkü Hindistan'da olduğu gibi tanı mânası ile iptidai olan sayısız kavimler vardı. Yalnız mahsuldar nehir sahillerinde köy ve şehir hayatı inkişaf etmişti. Hindistanın dağlık ve ormanlık kısımlarında çoban, avcı, ve iptidai çiftçilerden mürekkep göçebe kavimler yaşardı (5). Daha Buddhanın zamanından evvel Brahmanlar arasında şu âdet vardı: İhtiyar Brahmanlar köy ve şehirden ormana çekilirler ve yapraklardan yapılmış kulübelerde dini ve münzevi bir hayat sürerlerdi. Buddhanın keşişleri bu eski Brahman asketlere kısmen müşabihti, onlar yalnız ihtiyarlıklarında (Büyük baba iken) değil, her yaşta inzivaya çekilirlerdi, ve yine Buddhist asketleri Brahmanların gittiği gibi, karıları ile birlikte gitmezler ve daimi bir şekilde inzivada kalmazlardı. Yalnız pek az Brahman ihtiyarları, yaprak kulübelerindeki bu nevi münzevi asket hayatlarından bıktıkları zaman, Buddhistlerin yaptıkları gibi münferit bir halde devamlı bir seyahat hayatına başlardı. Böyle dini bir seyahat iptidailerde yoktur. O halde bir Buddhist hakiki bir iptidai değil, bilâkis o şehir kültürünün inceliğine karşı, romantik bir şekilde, suur ile iptidai olan bir reaksiyonda bulunur. Yani Buddhist keşişi tekrarı kısmen iptidai olmuştur: O iptidailer gibi yaşar, onlar gibi av avlıyamaz, yalnız keşiş olmayan Buddhistlerden dilenir.

İptidai Hint çiftçileri ormanla kapalı olan araziye tarla haline getirirlerdi. Fakat köylerinin yanında yalnız bir koruluk bırakırlardı; orada ilâhlarına ibadet ederlerdi. Vasati Hindistan dağlarında bulunan Mundaların bu suretle kurdukları mukaddes koruluklar bugün bile vardır (6) ve her ihtimale göre prehistorik zamanlarda Mundalar, muahharan Buddhanın müessir olduğu Ganj vâdisinde de yaşamışlardır. Buddhanın zamanında, şehirlerin etrafını aynı şekilde koruluklar çevirmişti; zengin

beylerin ve büyük tüccarların müsaadesi ile bu koruluklar bahçeye münkalip olmuştur. Bu bahçelerin içinde Brahman ilâhlarının mâbedleri vardı. Fakat artık bu yerlerin (bildiğimize göre) mukaddes bir mânası yoktu; ancak şehirlilerin dinlenme mahallerini teşkil ederdi. Buddha ve keşişleri seyahatleri esnasında şehre geldikleri zaman bu koruluklarda otururlar ve vaiz ederlerdi. Şehirlerde uyumazlardı. Öğle vakti, gıdalarını dilenmek üzere bir defa şehrin sokaklarını dolaşırlar ve bu bahçelere yemek yemek ve dinlenmek üzere dönerlerdi. Bu nevi bahçeler, Buddha ve keşişlerine verilen ilk hediyelerdi. Buddha'nın hayatında zengin ve ayıu zamanda umumî (*) bir kadın olan Amrapali'nin, büyük Vaişali şehrinin yanındaki Mango ağacı koruluğunu ve keza dindar bir tüccar olan Sravastî'li Anathapindada'nın, güzel Jeta - koruluğunu Buddhaya hediye ettikleri anlatılır; tüccar, Buddha için bu koruluğu satın almak istediği zaman, prens Jeta, yani bahçe sahibi toprakların fiyatını yükseltmiş ve tüccar, koruluğun bütün toprağını örtecek olan altın para mukabilinde satın almaya mecbur olmuştur (7). Bu halde bu dindara Buddha için alınacak hiç bir şey pahalı gelmiyordu ve bu suretle bu tüccar Buddhist vakfına karşı ilk olarak gösterilmiş olan en yüksek alıcınalık şerefine nail oldu.

Buddhist keşişleri bu korulukta büyük ağaçların altında gecelerlerdi. Orada, iptidailerin bugün de Hindistanda yaptıkları gibi, yapraklardan kulübeler (8) yaparlardı. Birhor denilen bir Munda kavminin iptidai kulübeleri yapraklardan yapılmış olmasına rağmen, yağmurdan mahfuzdur (9). Bu nevi kulübeler Buddhist keşişlerinin yağmur aylarında sığınmalarına yarardı. Bu keşişlerin bu şekildeki kulübelerinin reliefleri vardır. Ganj sahilinde gördüğüm Brahman asketlerinin kamıştan yapılmış kulübeleri de bu kulübelere çok benzer (10).

O halde, köylerin yanında mukaddes koruluklardan mürekkep eski ormanların bakiyeleri kalmıştır ve daha sonra şehirlerin yanındaki koruluklar, şehirlilerin dinlenme yerleri olmuştur: bu yerler Buddhist keşişle-

ri tarafından meskûn olduğu zaman tekrar dinî itibarlarını kazanmışlardır.

Buddhist dinini ihtiva eden eski metinler külliyyatında, keşiş olmayanların keşiş olanlara eşya verdiklerinden çok bahsedilir: eşyalar ekseriya şunlardan ibaretti: Elbise, yemek, mesken, ilâç (11), hülâsa hayat için elzem olan şeyler. Bunların içinde bizim için en mühim olanlar meskenlerdir. En eski Buddhist keşişlerinin yapraktan yapılmış iptidai kulübelerinden asırlardan sonra, Buddhist manastırları inkişaf etmiştir. Bu inkişaf mufassal bir surette tasvir edilemiyor. Yukarıda bahsedilen metin külliyyatının nisbeten muahhar zamana ait olan yazılarında manastırlar zikrediliyor (12), meselâ: Buddha'nın, keşişlerin, manastır (vihara) ev, mağara, kulübe v. s. de ikamet etmelerine müsaade ettiği, ve bir tüccarın da Racagriha şehrinde, keşişler için böyle binalar yaptırdığı anlatılmıştır (13). Keşişler için tahtadan veya tuğladan yapılan bu binalar, keşiş olmayanlar tarafından toplantı yerleri, kiler, yemekhane ve hamam olarak vakfedilmiştir (14). Bu küçük manastırlar bazan yalnız üç yağmur ayına mahsus olmak üzere bir köyün yanındaki ormanda yapılır ve keşişler küçük gruplar halinde, hergün gıdalarını dilenmek üzere köye giderler (15). Böyle küçük bir manastır dahi muayyen bir organizasyona ve bir idareye muhtaçtır. Fakat Buddhistlerin hususiyetlerinden biri, onların bir başla idare olunan ve bir vahdet teşkil eden camia (katoliklerde olduğu gibi) halinde teşkilâtlandırılmamalarıdır (16). Münferit eyaletlerin ve şehirlerin Buddhist bir âmiri de yoktur (Piskopos gibi). Yukarıda bahsedilen manastırların da resmî bir âmiri yoktur; onlarda yalnız umumî bir kaide vardı, o da Buddhizm camiasının kidemlisinin, camianın başına geçmesi idi.

Buddhist keşiş camiasına mensup olanların kidemlisi, beraber yaşadığı veya inzivada rastladığı keşiş grubunun başı idi. Yeni gelen her esyayım, derhal hayatı sorulur ve kideme göre sınıfa ayrılır. Fakat manastırın böyle bir başının (17), eski zamanda manastır idaresi ile az meşgul olduğu muhtemeldir, çünkü cemiyete varidat tahsis etmek için, bu manastır arazileri işlenemezdi. Fakat birkaç manastır memuru vardı, meselâ yemek dağıtan memur gibi. Köylülerin köyden getirdik-

(*) Bununla eski Yunanistandaki Hetero'lere müşâbih zengin ve çok münevver kadınlar kastedilmiştir.

leri ve yahut keşişlerin dilendikleri şeyler ihtiyar, zayıf ve hastalar nazarı itibara alınacak şekilde dağıtılırdı. Başka bir keşiş mesken işlerini tanzim ederdi. Yeni gelen için her akşam muayyen bir yer bulundurmamak mecburiyetindeydi. Başka bir memur da malzemeyi idare ederdi; bu malzemenin lâmbalar için yağ, ibadet esnasında kullanılacak tütüsü, ilâç ve saire olduğu muhtemeldir. Diğer bir keşiş de, sofuların tarikat mensuplarına hediye ettikleri elbiselere ve onların hakkıyla taksim ve muhafazasına bakardı (18).

Bu manastırlar Buddhist tarikatına, yani bütün Buddhistlere aitti. Buddhanın Jeta koluğu hediyesini kabul ettiği zamandan itibaren bu hediye vermek işi Hint hukukundaki bir âdete göre yapılır, yani hediye veren kimse, alanın eline su döker (19). Buddha zamanından sonra Buddhizm camiasına vakfedilecek olan bu türlü hediyeler aynı merasimle acaba hangi Buddhist'e verilmiştir? (20) Eski Hindistan'dan maalesef buna mümasil vesikalara malik değiliz ve elimizde bulunan bu hediyelerden bahseden hukuk kitapları Buddhist'lerin değil Brahmanlarındır.

Buddhistlerin bu hayır işleri'le olan münasebetlerini iyi anlamak için Brahmanlarınkini tasvir etmek lâzımdır. Brahmanlarda da hayır için mal vermek keşiş olmyanların esas vazifesidir, buna mukabil hediye almak Brahmanlara verilmiş bir imtiyazdır. Erkek ve kadın köle, fil, sığır, beygir, kısrak ve tarla gibi herşey hediye edilir (21). Halbuki Buddha bütün bunların kabul edilmesinden imtina etmiştir (22). Yine Buddhistler tarafından kabulü yasak edilen para da Brahmanlarca en fazla hoş giden bir hediyedir.

Milâttan evvel 4 üncü asırda K a u t a l y a (23) tarafından yazılmış olan ve devlet hukukundan bahseden bir kitaptan, Kralın münevver Brahmanlara yiyeceklerini karşılayacak bir şekilde olan ve vergiye tâbi tutulmayan, ekilmiş bir arazi ve Brahman asketlerine de, kurbanlar için ve inzivaya çekilmeleri için ekilmemiş bir arazi verdiğini öğreniyoruz.

Kitapta bu hükümlere şunlar da ilâve edilmiştir:

Kral, kendi köylüleri arasında, Brahman orman münzevilerinden başka hiçbir camiaya tahammül edemezdi. Çünkü Brahma-

nizm o zamanlar Hint devletlerinin bir nevi resmi dini idi ve Krallar Brahmanlara yardım ederlerdi. Brahmanlar, bu hediye verme sistemi ile varidat sahibi oluyorlar (24), yani Kral Brahmanlara köyler hediye ediyordu; bu köylerin topraklarını köylüler işletiyorlar ve geliri de Brahmanlara veriyorlardı. O halde Brahmanlar toprak sahibi değillerdi, (meselâ onları satamazlardı) yalnız köylülerin Krala verdikleri (hububat hasılatının 1/6 i) vergiden istifade ederlerdi. Bu suretle, Hint Kralları tarafından, kâh münferit bir Brahmana (ailesinin veraset hukukuna şamil olarak), kâh bir Brahman mâbet veya manastırına bu neviden âtiyeler verilmiştir. Böyle bir varidat hakkı, bir nevi Brahman vakfı diye tavsif olunabilir. Bu türlü hayır işleri bakırdan bir levha üzerine kazılarak yazılır ve bunlar hakiki vesikalalar olarak muhafaza edilir; bunlardan bir çokları elimizde mevcuttur (25). Buddhanın camiası bir asket camiası olmakla beraber Kautalya devleti bu nevi hediyeleri Buddhistlere vermemiştir. Buna nazaran kabul etmeliyiz ki, Buddhist manastırları (eski zamanda) böyle bir şekilde verilen hediye olarak tesbit edilmiş arazi vergileriyle değil, keşiş olmayan Buddhistlerin tekrar tekrar verdikleri hediyelerle geçiniyorlardı. Bu hayır işleyenler arasında bir Kral da olabilirdi, fakat o Buddhistlere, devlet, din reyisi sıfatıyla değil bilâkis hususî bir dindar olarak hayır işledi. Bundan, ve başka devletlerden anlaşılıyor ki, Brahmanlar köylülerin dinini temsil ediyorlardı. Onlar köylere dayanıyorlardı. Fakat Buddhizm yalnız eski Hindistan şehirlerinde inkişaf etti, onun desteği şehirliler, tüccarlar ve san'atkârlardı, Brahmanlar ebedi bir varlığa inanıyorlardı. Buddhistler ise bunu inkâr ederlerdi. Buna nazaran Brahmanlar ebediyet için hayır işlemeyi (eski Brahman vesikalarında «Güneş ve Ay parladığı müddetçe» v. s. denirdi) düşünürlerdi, fakat Buddhistler seyahat ederler ve daimî ikametgâna lüzum görmezlerdi. Yalnız üç yağmurlu ayda barınacak yerler ararlardı (26).

K a u t a l y a'dan biraz sonra, yani Milâttan evvel 3 üncü asırda Hindistanın en büyük Krallarından Aşoka, hükümeti idare ediyordu. Hindistanda o zamanki dinlere karşı müsamahakâr davranırdı, fakat şahsen en ziyade Buddhizmi severdi; mümkün olsaydı

belki de bu dini devlet dini olarak kabul ederdi. Buddhizm dini ebediyatı, işi ve çalışmayı reddeder. Buddha aile, devlet ve cemiyet bağlarından kaçınan keşişlere vâz ederdi. Bu din hemen hemen bütün Hindistana şamil olan Aşoka devleti gibi kudretli bir devletin dini olamazdı. Aşoka'nın tam mânasile bir Buddhist keşışı olup olmadığı bugüne kadar halledilmiş bir mesele değildir (27). Aşoka herhalde mümkün olduğu nisbette Buddhist ahlakını halka yaymak için çalışmıştır, bizzat kendi de hayvan ve insanların öldürülmesine mâni olmak için et yememiştir, istilâ harplerinden, av v. s. den çekinmiştir. Buddhistlere birçok hediyeler vermiştir. Fakat biz onun sayısız kitabelerinden, Buddhistlere arazi hediye ettiğini değil, Buddhizm için yaptığı gayretlerden gururla bahsedildiğini anlıyoruz O halde (Kautalya gibi) onun da Buddhistleri bir nevi timar sahibi haline getirdiği anlaşılır. Aşoka Acivaka'lar denilen birkaç keşiş için bir gnays tepesi içinde mükemmel mağaralar yaptırmıştır. Bu mağaralar en eski asket mağaralarıdır ve bunlar Hindistanın kitabelerine yazılmıştır, fakat Buddhistler için, onun tarafından yapılmış, bir bina elimize geçmiştir. Acivaka'lar ortadan yok olduğu zamanlara aittir sayısız ve san'atkârane bir tarzda yapılmış olan Buddhist mağaraları v. s. bugüne kadar kalmıştır.

Mujahhar Aşoka hikâyelerinde Aşoka'nın 30.000 kadar (28) yahut da daha sonra 60.000 kadar (29) Buddhiste yemek verdiği, her askete kıymetli elbiseler hediye ettiği, Aparantaka, Kaşmir ve Tukhara Buddhist camialarına 1000 milyon altın hediye ettiği (30), 84.000 Buddhist mâbedi inşa ettirdiği anlatılır (31), fakat bu efsane Buddhistleri timar sahibi yapmak için verilen hediyelerden bahsetmez. Aşoka yalnız bu mâbetlere her günkü ibadet için 1000 lâmba ve lâmba yağ, tütsü, çiçek getirmeleri için «bütün memleketlere» emir verirdi. Bu hediyelerin muayyen bir vergi nispeti dahilinde verildiği görülmez.

Buna benzer bir hali yani Milâttan sonra 6 ncı asırdaki Kral Harşa'nın cömertliğini bize Çinli hacı Hiuen Tsang anlatıyor. Harşa da Hindistanın büyüklerinden olup Aşoka gibi cömerttir. O Buddhist keşişleri gibi yalnız yağmurlu mevsimlerde sabit ikametgâhda

otururdu; senenin diğer mevsimlerinde bir hükümdar ve baş hâkim olarak seyahat ederdi. Her beş senede bir, bir yerde büyük bir içtima yapardı. Ve bu müddet içinde toplanan malları keşişlere (yalnız Buddhist keşişlerine değil) dağıtırdı (32). Binlerce Buddhist mâbedi inşa ettirdi.

Hiuen Tsang bu büyük hediyeleri gözleriyle gördü, fakat ne burada ne de Hindistan ve Türkistan v. s. manastırları hakkındaki notlarında Buddhistlere timar verildiğinden bahsediyor (33).

Milâttan sonra 700 senelerinde Hindistanda Buddhizm tahsil eden Çinli bir Buddhist olan Itsing büyük Buddhist Nalanda manastırının, civarındaki 200 den fazla köye malik olduğunu, yani birçok Kralların zamanla bu köyleri veya daha ziyade varidatlarını manastıra tevdi ettiklerini bildiriyor (34). Hiuen Tsang kendi hatıralarında, bu manastırdan bahseder, fakat köyleri zikretmez (35), herhalde köylerin manastıra tâbi olduklarını biliyordu (orada 15 ay yaşamış ve tahsil etmiş), yalnız kaydedecek kadar ehemmiyetli addetmemiştir. Filhakika bu manastır idaresinin resmî vakıf hasılatından istifade etmeksizin mümkün olduğu da düşünülemez. Nalanda harabeleri senelerdenberi ağır ağır kazılmaktadır ve bu kazılar bu keşişlerin haberlerini teyit etmektedir. Bu manastır bir Üniversite tarzındadır. Çok eskiden burada (Hiuen Tsang'a göre) 500 tüccarın, 100 milyon altın para mukabilinde satın aldıkları ve Buddhaya hediye ettikleri bir Mango koruluğu vardı. Bu arazi (yani Mangadha) nin 4 Kralı muazzam binalar, mâbet ve manastırlar kurdurdu (36): bunların en sonu olan Baladitya 515 de tahta çıkmış olan Hun Kralı Mihrakula ile aynı zamanda yaşadı. Nalanda'ya Milâttan sonra 450 tarihindenberi Krallar yardım ediyordu; ve biz 750 tarihine kadar bu yüksek mektebin, yani Üniversite tarzında olan manastırın öğretmenleri olarak meşhur Buddhistleri tanırız (37). Bu mekteplerin olgunluk zamanı Buddhizmin son şaşalı devrine tesadüf eder. Bu manastırın daimî bir varidatı vardı; fakat bununla beraber serbest vergileri de vardı, meselâ bir Kral, Buddhistler arasında eski bir âdet olduğu üzere, hergün 40 keşiş hakmak vazifesini üzerine aldı. Burada Hiuen

Tsang zamanlarında, eserleri bizce kısmen tanınmış olan binlerce keşiş ve büyük âlim yaşamıştır.

Nalanda, büyük Buddhist Üniversitelerinden biri idi; fakat küçüklerin bütün Hindistandaki adedi sayısızdır. Milâttan sonra 400 senelerinde Hindistana seyahat eden Fa Hian adında diğer bir Çin muhaciri (39), Buddha'nın ölümünden onra Hint Bey ve tüccarlarının tarlalar, evler, bahçeler, insan ve öküzler verdiklerini bildiriyor. Fa Hian yine şunları kaydediyor: Orissa'daki bir Kral o asırda ölen bir azize bir manastır vakfediyor. 24 dönüm olan bu manastırın hududunu bir altın sabanla çiziyor, ve bu arazideki evleri sakinleri ile birlikte hediye ediyor. Bu hediye-yi, Brahma âdeti veçhile, bir madeni levha üzerine yazdırıyor (40). Aynı şekilde Bengal Kralı Dharmapala 8 inci asırda Vikramaşila Üniversitesini, orada devamlı bir şekilde oturan 108 keşişe verilen vakıf sayesinde kurmuştur. Diğer bir misal de şudur: Raca Raca adındaki Çola Kralı 1006 senesinde bir Buddhist mâbedine bir köy hediye ediliyor, bu köyün hediye edildiğine dair vesika muhafaza edilmiştir (41). Raca Raca bir Şivaitti. Fakat inşa ettirdiği Şiva mâbedinde Buddhist ve Vişnuit reliefleri de yaptırmıştır. Vallabhi hükümetini idare eden Şivait Kralınının 7 Buddhist manastırına verdikleri arazi hediyelerini bildiren vesikalar elimize geçmiştir (42). Bütün bu asırlarda Hindistandaki sayısız Krallar arasında Buddhizme yardım maksadile, çalışanlar olmuştur. Fakat bunlar Buddhizmin inkiraz bulduğu zamana tesadüf eder. O zamanlar Brahmanlar kısmen münakaşayla, kısmen de siyasi kudret ve entrikalarıyla Buddhizmi batırdılar. Buddhizm o zamanlar Hindistanda öldü, fakat Brahmanizmde değiştirilmiş bir şekil içinde kaldı. (Buddha, Brahmanların ilâhı Vişnunun vücut bulmuş bir şekli olarak izah edildi). Buddhist mukaddes mâbetleri Brahmanlar tarafından alndır. Belki de ilk manastır kurulması âdeti o zamanlar Brahmanlardan alınmıştır (43). Zira bugüne kadar daha eski bir Brahman manastırını bilmiyoruz.

Brahman ve Buddhistlerin münasebetlerini açıkca anılabilmek için rahip tipleri arasındaki prehistorik, etnolojik bir farka dikkat nazarımızı çevirmemiz icap eder: Mun-

dalarda, (Bak yukarıda) 1) Köy rahipleri, 2) Sihir yapan rahipler vardı. Köy rahipleri kısmen memur gibiydiler, her köy sakinlerinden kendine düşen hububat hissesini alır ve bununla köy camiasının resmî kurban işlerini yapardı; böyle bir rahip memuriyetini tevarüs ederdi. Sihir yapan rahipler münferit insanların emri ile sihir âyinlerini yaparlardı, kendi köyüne bağlı değildi, herkesten para alır ve mevkiini tevarüs etmezdi (44). Brahmanların, irsi rahip ve bir nevi timar sahibi olmak itibarile, iptidailerdeki köy rahiplerinin halefleri, Buddhist ve Jaina'lardaki târiki dünya tarikatlerinin ise, iptidai sihirbazların halefleri oldukları, (her ne kadar isbat edilemezse de) düşünülebilir. (bak: Yukarıda Şamanizm). Çünkü sihir rahipleri eski Buddhistler gibi tek başlarına yaşarlardı.

Şimdiye kadar elimizde bulunan malzeme nazaran Buddhist manastırlarının Buddhist asketlerinin koruluktaki yaprak kulübelerinden inkişaf ettirilmiş olduğu görülüyor. Nalanda hakkında Hiuen Tsang şu malumatı veriyor: Sangharama, yani manastır kelimesi tarikatın koruluğu demektir. Fakat koruluktan manastıra olan bu inkişafın umumî tarih noktai nazarından, yalnız Hindistanda vuku bulduğuna emin olunamaz. Zira manastırlar yalnız Hindistanda inkişaf etmemiştir. Önsayada daha Milâttan evvelki zamanlarda da manastırlar vardı. O halde asketlerin bir manastırda toplanma âdetlerinin eski Hint veya Önsaya (Mısır) âdeti olup olmadığı söylenemez (45). Görüldüğü üzere Hindistanda daha sonra inkişaf, o şekilde ilerlemiştir ki, muahhar Buddhistler Milâttan sonraki asırlarda (manastırlar varidat temin edecek kadar büyüdüğü zaman) verilen köy vergilerini almak âdetini Brahmanlardan almışlardı; daha sonra Brahmanlar Buddhistlerden manastırların (Üniversitelerin) tekemmül etmiş bir şeklini elde etmişlerdir (46). Mistik bir Buddhizm olan Mahayananın, daha eski sayılan Hinayana Buddhizminden doğuşu ve Buddhist manastırlarının inşası takriben aynı devre aittir; fakat Mahayana ile manastırlık arasında fikrî münasebetin mevcut olduğunu bilmiyoruz. Hinayana Buddhistleri dahi daima Pencaptaki Taksila şehrinde, Buddhist tedrisat merkezi olarak bahsediyorlar; fakat orada öğretmen-

ler Üniversitelerde değil, umumiyetle Hindistanın eski âdeti olduğu gibi tek şahıslara ders verirdiler; aynı şehir içinde, fakat ayrı ayrı mahallelerde yapılan bu tedris sisteminin, Buddhizmde Üniversite teşekkülüne sebep olduğu kolayca anlaşılabilir. Zira bildiğimize göre Brahmanların böyle bir merkezi yoktu ve onlar daha ziyade hususî bir tarzda tedris yaparlardı, yani her Brahman kendi bilgisini kendi köyünde öğretirdi.

Buddhist keşişleri herhalde zamanla Brahmanlar gibi ikiye ayrıldılar: Bunlardan bir kısmı seyyah dilenciler olarak yaşardı, bir kısmı devamlı bir şekilde (kaç sene olduğu malûm değil) bir manastırda âlim ve öğretmen olarak kalırdı. Manastırlarda bu devamlı kalış eski seyyahların yalnız bir tarafını hatırlatır: O da yağmur mevsimi zamanında manastırlarını terketmeleri ve ormandaki kulübelerine gitmeleridir. Bu âdet bugün Seylân'da vardır (47). Bu keşişler için yaprak kulübede ikamet etmek âdeti, eski seyahat hayatının bir bakiyesidir; halbuki bu âdet seyahat eden keşişlere bir yerde devamlı bir şekilde üç ay oturmaya müsaade ediyordu. Seylân Buddhistleri Hinayanist'diler.

Manastırların yanında Buddhist mülkü olan Buddhist mâbetleri vardı, bu mâbetlere Stupa denilir (bak: aşağı uygurca metne). Buddha'nın ölümünden sonra onun yakılmış cesedinin bakiyeleri muhafaza edilmiş ve hürmet görmüştür (48). Buddha'nın ve en büyük talebelerinin saçları, dişleri kemikleri, elbise parçaları üzerine prehistorik Megalith mezar tarzından inkişaf ettirilmiş olan mukaddes mâbetler kurulmuştur. Aşoka bu türlü 84.000 mukaddes mâbet inşa ettirmiştir. Fakat yalnız Milâttan evvel 3 üncü asırdan beri böyle mâbetler elimizde mevcuttur ve bu mâbet taşlarının üstünde birçok küçük kitabeler vardır ki, bu kitabelerde mâbetlerin bu veya şu kısmını, münevver bir kadın, bir işçi veya bir tüccarın vakıfla yaptırdıkları yazılıdır. Burada da tekrar hususî şahıslar ve yahut Buddhistlere lütufta bulunan Krallar tarafından arzu ile verilen küçük vakıflarla eski mukaddes mâbetler yaptırıldığı görülüyor. Bu binaların tamiri de münferit vakıflarla yapılıyordu. Yapılan binalar masif bir kubbeden ibaretti; ve dindarlar bu kubbeleri esas eski çekirdek üstüne, yeni bir taş tabakası ilâve ederek büyütüyorlardı. Bugün Sey-

lân'da yaşayan âdetlerden ve bazı kazılardan bu gibi mukaddes yerlerin tamir edilerek büyütüldüğünü görüyoruz (49).

İlâh Şivanın Tancur'daki muhteşem mâbedini. oldukça iyi tanıdığımız için tekrar bir Brahman misalini tasvir edelim: Bu mâbet Kral Raca Raca Chola (Milâttan sonra 985 - 1014) tarafından meydana getirildi. Kral, kız kardeşi ve karıları bu mâbede büyük varidatlar vakfediyorlardı. Bunlar mâbede altın ve mücevherat hediye ediyorlar ve Kral Seylân'a kadar uzayan hükûmetinin sayısız köylerinden aldığı hediyelerle varidat temin ediyordu. Mâbede 400 dansöz koymuştu; bunlardan her birine ihtiyaçlarını karşılıyacak kadar ev ve arazi veriliyordu; daha sonra 212 erkek mâbet hizmetçisi, sayısız âlim ve rahip mâbede getirildi. O halde mâbedin bütün memlekette iktisadî ve mânevî tesiri çok büyüktü; mâbede bütün Kral hükûmetinin hâkim merkezi ve siyasetin de esas kısmı nazarı ile bakılıyordu (50). Chola hanedanından sonra Nayak ve Mahratta'lar idareyi ellerine aldılar; daha sonra hâkimiyet İngiliz «Şark Hindistan Cemiyeti» ne ve nihayet İngiliz hükûmetine geçti. Memleketin mâbetleri Mahratta'ların haleflerine bırakıldı. Bugün hâlâ 102 mâbet Mahratta Kralları mirasçılarının elinde bulunuyor. Mirasçılar hükûmetten her sene mâbedin idaresi ve tamiri için varidat alırlar ve hâlâ mâbet namına idare edilen ve kendilerine faydası dokunan 10 köye maliktirler (51).

Hiuen Tsang yine (52) şunları anlatır: Ganj sahilindeki bir manastırda Buddha'nın dişi, bir bakaya olarak kalmıştır. Mukaddes dişe ibadet etmek için halk o şekilde buraya akın ediyordu ki rahipler, teşhir edilen dişe ancak büyük bir altın parçası mukabilinde yaklaşıp ibadet edilebileceğini ileri sürerek, büyük bir vergiye tâbi tutuyorlardı. Buna rağmen Hiuen Tsang hayretle ve dinî bir sevinçle, buraya hergün sayısız hacıların geldiğini ve içeri girmek için bu parayı seve seve verdiklerini anlatıyor (53).

Bu misaller gösteriyor ki Buddhist mâbetleri bazan (ve yahut her vakit) Buddhistlere varidat temin etmiştir; fakat maalesef bu varidattan nasıl istifade edildiğini bilmiyoruz. Buddha'nın para ve altın (Brahmanların aksine olarak) kabulünü reddettiği malûmdur (bak: Yukarı); bu şekilde evvelki

ve sonraki Buddhizm arasında büyük fark görülür. Mülk edinme esasında olduğu gibi, burada eski Buddhizmin Brahmanizmden fazla ayrıldığı ve muahhar Buddhizmin Brahmanizme benzediği görülür.

Brahman mâbetlerinde rahiplere verilen varidat bugün de görülür. Hint köylüleri meşhur mâbetlere hacı olarak giderler. Meselâ Benares, Gaya, Puri v. s. ye seyahat etmek isteseler bir propagandacının tavassutunu isterler; bu onları uzak köylerden mevzuu bahis olan mukaddes yerlere götürür; oraya gelince başka bir Brahman onları alır ve birlikte, haftalarca şehrin bir mâbedinden diğerine gider; onlara buldukları yerin efsanelerini anlatır, umumiyetle küçük vergilere tâbi tutulan âdetleri yaptırır. Meselâ: Puşkara mukaddes gölünde bir hamam 60 kuruştur (54). Hacılar dönecekleri zaman Brahman rahiplerine muayyen bir hediye verirler. Bu suretle yüzlerce Brahman ailesi bu mukaddes yerlerden elde edilen varidatla geçinir. Bunlar ekseriya Kral tarafından yani mâbedin müessisi tarafından asırlarca evvel kendilerine bir vazife tevdi edilen timar sahipleri ailelerine mensupturlar (55). Buddhist mâbetlerinde bu nevi âdetleri artık görmüyoruz, fakat bu âdetlerin Brahmanlıkine tetabuk ettiğini söyleyebiliriz.

Keza Kral Aşoka, bundan maada seyahat ve hayvanların istifade etmeleri için caddelere ağaç diktirmiş, çeşmeler ve hanlar yaptırmış olmasıyla iftihar eder (56). Modern Avrupanın sağlık ve hayvana karşı muhabbet düsturlarına tamamen uygun olmakla beraber bugün bile Hindistanda, içinde yaşlı ve hasta hayvan, sığır, eşek v. s. ye bakılan evler vardır. Brahman misali vermek lâzım gelirse, bugün de Himalâya'nın cenubundan (Almora, Rikhikesh) Trans - Himalâya'nın (Kailasa) mukaddes dağlarına kadar, yahut Ganj mukaddes menbalarına kadar olan uzun Brahman hac yolunda istirahat mahsus evlerin kurulmuş olduğunu söyleyebiliriz. Her yaz aylarca seyahat eden Brahman hacıları her akşam istirahat edecek ve uyuyacak bir ev ve bir ocak bulurlar. Bu evler v. s. geniş bir organizasyonla idare edilir. Bugün biz Hindistandaki bu şeyleri yalnız Brahmanlarda görüyoruz, fakat Buddhist müesseselerinin onlara çok

benzediğini söyleyebiliriz. Filhakika Buddhistler, hıristiyan rahibeler ve keşişler gibi hastalarla meşgul olacak şekilde faaliyet göstermezlerdi. Bu hastanelerde hastalar keşişler tarafından değil hekim tarafından muayene edilir ve kendilerine ilaçlar verilir (57). Buddhist keşiş hiç bir işle mükellef değildi (58). Bu nevi hastane ve hanlar, garb kapitalizm devrinde olduğu gibi iktisadi müesseseler haline gelmemiştir. Fakat Buddhizm ve hıristiyanlıkta insanî düşünceler aynıdır ve eğer Aşoka bu türlü işlerin müessisi sıfatıyla faaliyette bulunmuşsa bunu muhakkak Buddhist olduğu için yapmıştır. Fakat o bu binaların Buddhistlere tahsis edildiğini söylememiştir; bu sebeptendir ki bunlar doğrudan doğruya Buddhist vâkıfı olarak sayılmaz. Buddhistlerin böyle istirahat evlerini, hastaneleri ve çeşmeleri kendi kendilerine nasıl idare ettikleri hakkında hiç bir malûmatımız yok, ve bu şekilde işlerle meşgul olan diğer Krallardan da pek az haberdarız (59). Umumiyet itibariyle denilebilir ki Aşoka kendini pratik bir yarıdımardan ziyade halkın öğretmeni ve terbiyecisi olarak kabul etmiştir (60); ve bunun da Buddhizmin karakteristik bir hali olduğu görülür.

Bugün artık Hindistanda Buddhizm yoktur. Bodhgaya'da en büyük Buddhist mâbedi bugün Brahmanlar tarafından idare ediliyor. Japonlar Benaresteki Sarnath'da yeni bir Buddhist mâbedi yaptırıldılar. Bu onların, islâmiyetin ve hıristiyanlığın yanında Buddhizmi şarkî Asyada bir dünya dini haline koymak için olan gayretlerine bir âlâmettir. Orada birkaç Buddhistin (bunlar arasında bir Alman da mevcuttur) nasıl küçük evler ve yeşil bahçeler yaptıklarını ve yağmur aylarını (veya daha fazla zaman) orada geçirdiklerini gördüm. Patna'da gördüğüm bugünkü en büyük Buddhist keşişlerinden biri olan Rahulla Samrityana, başı boş olarak Hindistan ve Tibette seyahat ediyor. O halde artık bir Hint Buddhist vâkıfı hakkında fazla hiçbir söz söylenemez. Fakat Seylân, Birmanya, Siyam, Tibet, Moğol, Kora, Çin, Japonya'da Buddhizm hâlâ yaşıyor, her memlekette başka başka inkişaf etmiş ve oralarda geniş mikyasta tetkiklerin mevzuu olmuştur (61). Burada Türkistan Uygurlarının Buddhizminden de biraz bahsedilmelidir.

Hindistandaki geniş bir arazinin eski bir ismi olan Buddhist manastırı «Vihara» (62) için bugün nasıl Bihar deniyorsa (herhalde Buddhist manastırları çok olduğu için, mese-lâ orada Nalanda vardır) Buhara isminin de Vihara'dan neş'et ettiği görülür. Aşoka zamanında Hintliler Pencap'tan seyahat etmişler ve Buddhizmi Hint kültürü ile birlikte Türkistana getirmişlerdir. Orada yaşayan milletler İranlılar, Toharlar, Sogd'lar v. s. orada Buddhizmi asırlarca devam ettirmişler (şayanı hayrettir ki Brahmanizmi değil) ve bunların arasında Uygurlar mühim bir rol oynamışlardır. Onlar yalnız Mahayana Buddhizmini almışlar ve asırlarca bu Buddhizmle uğraşmışlardır. Zengin Uygur edebiyatının bakiyeleri vardır, bunlar kısmen tercüme, kısmen de orijinal eserlerdir. Bu eserler arasında bir vakıf vesikası bulunmuştur (63). bir tahta kazık üzerine metin yazılmış ve bu kazık, inşa edilecek olan bir manastırın temeline sokulmuştur. Üzerine sihirli bir sure yazılan böyle bir kazığı yere yerleştirmekle ruhların fenalıklarından kurtulmuş olunuyordu. İşte bu sihirli kazıklardan bu nevi kitabe tarzı intişar etmişti (64). Fakat Hindistanda böyle kazıklar bugüne kadar bulunmamıştır, çünkü yağmurlu Hint iklimi ağacın muhafazasına mânidir. Bu vesika bir tarihle başlar: Sene, Çin âdetine göre, bir hayvan ismi ile zikredilir, ay bir Hint yıldızı ismi ile (Purva phalgunâ = Jupiter) gösterilmiştir. Hayır sahiplerinin isimleri zikredilmiştir; birkaç dinî cümle hediye etmenin ne kadar savap olduğundan bahsediler (65) ve hayır sahiplerinin, bina yapanların, vesikayı yazanların isimleri vesikanın son kısmını teşkil eder. Türkistanda vakıf hakkında duvarlara kazılmış olan hiç bir kitabe bulunmamıştır. Fakat Hindistanda yapılmayan diğer bir şey de, Türkistanda hayır sahiplerinin portrelerinin, manastır duvarlarında genişliğine sıra ile resmedilmesi ve isimlerinin yanlarına yazılmasıdır (66). Bu âdetin İran âdetine dayandığı ve Maniheiztler vasıtasıyla Türkistana gelmiş olduğu muhtemeldir. Bu yazı ile birlikte neşredilen resimlerde bu Uygur Beyleri ve hayır sahiplerinin herhalde İran elbiseleri giymiş oldukları görülüyor; aşağıda sağdan yalnız dört Beyin başlarında süs olarak taşıdıkları mukaddes başlık (üst kısmı ile beraber) muhakkak ki Buddhist üçlü

birliği gösteren bir Hint tarzını ifade eder: Bu üçlü birlik: Buddha, câmiası ve umdele-ridir.

Sayırsız Uygur vesikaları ve mukavele-nameleri arasında Buddhist camiası mallarının idaresi hakkında hiçbir şey bulunamamıştır (67). Hindistanda böyle vesikalar, ikliminin rutubeti yüzünden muhafaza edilememiştir; o halde biz kurak Türkistanda bundan sonra ortaya çıkacak olan buluntuları bekleyelim. Yalnız birkaç Uygur Buddhist günah itirafından, Buddhist camiası malından bahsediliyor (68). İşlenen günahlar arasında bir insanın Buddhist bir manastır veya bir mâbetteki mallara el sürmemesi her zaman söylenir. Fakat Buddhist mallarının nelerden müteşkil olduğu maalesef hiç bir yerde zikredilmiyor. Bu malların kıymetli Buddha heykelleri, elbiseleri, eşyaları, altın ve paralardan müteşkil olduğu muhtemeldir. Kralın Buddhistlere verdiği köy ve tarla varidatlarını tekrar almaya mezun olmadığı muhakkaktır.

Türkçeye çeviren: *Meliha TORKAK*

(1) Bu makalede incelenmesi tecrübe edilen bu mevzu şimdiye kadar hiç kimse tarafından kaleme alınmamıştır. Fakat Hasting'in Encyclopaedia of Religions and Ethics kitabında charity (alms-giving), Monasticism, Ascetism, Aşoka maddeleri altında mevzumuz hakkında biraz malûmat vardır. 2) Bak Ruben'in Acta Orientalia XVIII, 1940 ve C. H. P. konferanslar serial kitap 5 Ankara 1939, Buddhizim ve Şamanlık adlı makalelerine. 3) Bak: Ruben, Buddhizm tarihi (basılmaktadır). 4) Koepfen, Religion des Buddha I, 1906, 441; Oldenberg, Buddha 1920, 429. Kern, Manual of Indian Buddhism 1896, 80. 5) Ruben, Eisenschmiede und Dämonen in Indien 1939, 140 ve müteakib sayfalar. Hindistandan getirilen eşyaların katalogu Antropologya dergisinde çıkacaktır. 6) Eisenschmiede 54; Hasting'in ERE II, 560 B. daki Crooke makalesi. 7) Oldenberg 166; 162, 8) «parnasala», bu kelime bugün de Seylan'da bir istilâh olarak kullanılır: Koepfen 377 Kern 81, 9) Eisenschmiede 27, 126, 10) Eisenschmiede resim 52, 11) Oldenberg 403, Mémorial Sylvain Lévi, Paris 1937, 230, 12) Stederhys Davids, Pall-Dictionery «vihara, samazharama». 13) Kern 81, 14) Oldenberg 408, 15) Oldenberg 419, 16) Koepfen I, 382 s, 17) Manastırı idare eden bugün Seylan'da Mahanayaka denir (Kern 54) Bu memur seçilir (Koepfen I, 379). Şivait manastırının sefi de aynı ünvanı taşır: Bu şivait manastırı bir mezarlıktaydı, Buranın sefi de gösterdiği bir cesaret neticesinde seçilmişti: Yani bir gece ölmüş bir hırsızın burnunu keser, Bu bir brahman hikâyesidir (Kathasaritsagara 18, 100 s. 18) Kern 83, Oldenberg 413, 19) Julius Jolly, Recht und Sitte, 1896, 112, 20) Sylvain Lévi 224, 21) Jolly 104 s, 22) Oldenberg 404, 23) II, I, 19-20, 24) M. Weber, Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie, 1922, 62, 25) Jolly 114; Breloer, Das Grundeigentum in Indien I, 125 s, 26) Oldenberg 403 hasive Buddhist camiasının parktan maada başka malı yoktu, 27) Louis de la Vallée-Poussin L'Inde aux temps des Mauryas, Paris 1930, 82, 101, Edmund Hardy, König Aşoka 1913, 25, 29) Taranatha

Geshichte des Buddhismus (Indian historical Quarterly VI, 1930, 338, 29) Aynı yerde 29, 30) aynı yerde 343, 31) Aynı yerde 341, 32) Bamiyan hakkında ayna şeyi anlatır: Bamiyan kralı evvelâ bütün maa-larını kadınları, çocukları buddhist keşişlerine ver-tili ve bunları büyük bir fiyatla tekrar satın aldı. (Beal, Buddhist records of the western World I, 52, Bak: Aynı kitapta sayfa XXVIII (:Fa Hian). Aynı suretle Aşoka dahi buddhistlere bütün arzı hediye olarak vermiş ve tekrar satın almıştır. (Hardy 44) Bak: Koeppen I, 581: Büyük merasimlerde buddhistlere çok fazla altın verilmiştir. 33) Türkistandaki buddhist - sanskrit hediye vesikalarında yemek, su, eibise v. s. gibi hediyelerden bahsediliyor, fakat arazi hedyesi zikredilmiyor. (H. Lüders SBAW 1922 24, 247 s. ve 1930 s. 4 (8), 34) S. Ch. Vidyabhusana, Indian Logic, Mediaeval school 1909 145 s. 35) Beal II, 167 s. 36) Bunlardan maada cenubi Hindistan daki bir kiral: Beal II, 170, 37) Vidyabhusana 150, 38) Beal II 170, 39) Beal I, s. II, 40) Beal I, s. XXVII 41) J. M. Somasundaram, The great Tempel at Tanjore, Madras 1935, 14, 42) Lévi, 43) Brahman manastırları hakkında bak, Weber 319, Brahman manastırlarına "buddhistlerinkine uymıyan matha ismi verilir. 44) Eisenschmiede s. 37 s. 39 s. 45) Hasting'in ERF monasticism kelimesinde. 46) Şivait bir Üniversite Weber'in 319 unda zikredilir. 47) Kern 81, 48) Kern 88, 49) Aşoka dahi ondan daha eski olan bir mabedi bu suretle büyültmüştür. (Hardy 44), 50) Somasundaram 21-2, 51) Aynı yer 33, 52) Beal, I, 222, 53) Aynı şekilde bir kafa taşı hakiyesi Kapısa'da Buddhanın bir bakayası k takdis edilmiştir. (Beal I, 97), 54) Eisenschmi-

ede 238, 55) meselâ Gayopal atlası Gaya'da Puşkar-pand'lar Puşkar'da, 56) Smith, Early history of India 191 s. Hardy 32, 39, 57) Beal I, s. LXII Fa Hian'a göre, 58) Oldenberg 413, 59) Smith 188, Aşoka tarafından tayin edilmiş memurların yalnız şeriat ve ahlakla mı yahut vakıfların teftişi ile mi meşgul olduklarını bilmiyoruz. Aşoka kitabelerinde bu farkı görmü -yoruz. 61) Koeppen bu mevzu hakkında mufassal bir kitap yazdı. Bu kitap bugün de kullanılır. Bu mevzu hakkında en son H. v. Glasenapp, Der Buddhismus in Indien und im fernem Osten Berlin - Zürich 1939 yazdı 62) Aşağıdaki Uygur vesikasının tercümesinin 6. satırının başlangıcında bu kelime vahar şeklinde yazılır. 63) Bu vesika Kuça'da bulunmuştu. Grünwedel'in Idikutschari adındaki kitabında bu vesika evvelâ Radloff tarafından tercüme edilmiş ve negredilmiştir. Radloff'un hata yaptığını F. W. K. Müller evvelâ SBAW Uigurica I, s. 47, haşiyede yazdı. Sonra Müller de bir tercümesini aynı yerde 1915 neşretti. Müller: zwei Pfahlnschriften aus den Turfanfunden. - Bak: Radloff - Malov, Uigurische Sprachdenkmäler s. 39, 64) Müller aynı yerde 1915 s. 3, 65) M. Winternitz, Der Mahayana - Buddhismus 1930 (Religionsgeschichtliches Lesebuch von Bertholet) 75, 66) Bak: Tarih II, r. 27-8, 67) Rahiplere vergisiz arazi verileceğini bildiren uygurca yazılmış bir vesikanın buddhistlere değil manneistlere ait olması muhtemeldir. Bak: Radloff - Malov, 143, 146, 68) F. W. K. Müller, Uigurica II Nr. 7 ve 8. Buna benzer sanskritçe günah itirafları Winternitz 71; 73 de vardır.

Zwei Pfahlschriften aus den turfanfunden s. 6

(Dahi) mesut toprak ve maymun yılında (cykl.) a) iyi vakıta (vakti mev'utta), mesut saatte, dokuzuncu ayda, 24 üncü (günde) pruva phalguni yıldızda b) gün ve ay tanrısı gibi arzu edilen, güzel, parlak (şualı) tanrı (bilgiç yahut tedbirli) tanrıkanımız (3), Kül bilge tanrı hükümdar (Han) ın tahtında 2 sene oturduğu (an'da) (1) zamanda biz, üç mücehverata (2) (Buddha, şeraiti ve cemaati) yumşamayan ve sarsılmayan temiz kalple (süzülmüş) gönüllü = süzük köngül-lüg) inanan rahibe, Tanrıkan (3), prens temiz terken prenses tanrı (ve) rahib, şöretli inanç (5) sacu sangun, biz ikimiz bilge hocalardan şunları (inçe = şöyle) işittik: Eğer herhangi kimse (tınlıg = can) normal küçük bir ölçü büyüklüğünde (6) olsa bile manastır yapsa, ve (bir) buğday tanesinin büyüklüğü kadar olsa bile (bu manastır içine) Budda resmini koysa, ve (bu manastır içine) kaz yeminin (7) yedinci kısmı kadarık olsa bile bakayı mukaddeseden koysa, ve bir küçük meyva

[1] Yani hükümdarlığının ikinci senesinde....

[2] Müller «üç mücehveratin birine» diye tercüme ediyor. Biz bu manayı Uyg-ca metinden çıkaramıyoruz. Onun için üç mücehverata yumşamayan ve sarsılmayan temiz kalple inanan, itikat eden) rahibe... diye tercüme edilirse daha muvafık olur zannediyorum.

[3] Tengriken - Uygurcası ince kelime Tengrikenimiz, tengriken'dir. W. Bang Türkologische Briefe II Ung. Jb. Bd. 5 s. 249 da tengri kan kelimesinden teşkil edildiğini anlatıyor. Buna benzer burhan, burkan = but Buddha-kan ve tengri katun gibi kelimeler mukayese edilebilir.

[4] Burada belki, tengriken tigin (prens) ve silig (temiz) terken kuneçuy (prens) kelimeleriyle annesi ve babası yani ecdadının soyunu (yani onların rütbesini) anlatıyor.

[5] İnanç saçu sangun = bir rütbe olsa gerek. İnanç başka metinlerde de tesadüf edilen bir memur rütbesidir.

[6] Yasak Kavinça = Müller 13 s. de bu Kav kelimesinin Çince'den geldiğini ve kanuna göre (yasak) yapılan mayı ölçüsü = deciliter, yani gayet küçük bir ölçü olduğunu anlatıyor.

[7] Uygurcası Kaz üyüri, üyür = Grütze bulgur haşlaması, lapa; burada her halde bir yudunu yem gibi anlamak lâzımdır. Müller perilla tanesi (tohumu) diye tercüme ediyor. Perilla çinde biten bir nevi nebatmış, maalesef tohumunun ne kadar büyüklükte olduğunu lügatta bulamadım.

kadar (8) olsa bile bir stupa c) mezar tümseği) yaptırsa (durdursa) tam rahmeti bulur dediler. Ve bu rahmet sayesinde (küçinte = güciyle) yukarıda tanrı yerinde, aşağıda insan kıyafetinde gönlünün istediği gibi (köngül-teki-teg) saadete erişir; d) sonra Budda (rütbesine) liyakat kazanmış (9) ve bu liyakati üzerine niravana da yerini bulur. Biz böylece büyük (ulug türlüğ edgulerig) fevkalâdelikleri işidince, ikimiz hem fikir olarak (tüz köngül-lüg bolup) bu manastır yapmak üzere esas (?) temel olarak «sat» ağacını tazimle dikkik. Bu değerli (amel) dolayısıyla (küçinte) sonradan haşmetli (parlak) Maitreya Burhan'la e) rastlaşalım (onun yanına kavuşalım = tuş olalım), 10). Maitreya Burhan'dan Burhan şerefine (kutuna) erişmek için kudsiyet bulalım (den herrlichen Segen empfangen). Bu kudsiyet ötürü (küçunte) yüz kapla f) üç asanakya f) ve 6 baramit g) (af yolunu) yolunu geçerek (sonra) Burhan âleminde yeniden vücade gelmemiz olsun. Bizim için:

Prenseleri:

1 — İyin ögirdeci tengirken közi tengrim,

[8] Yikençe = Yike, yeke... Müller bu kelime için Zenker «Türkisch arabisch persisches Handwörterbuch» dan yeke stange am Steuerrude» diye veriyor. Mamafih çince'de bu manayı ifade için mango tanesi (tohumu) kelimesi olması muhtemeldir; mango lügata göre (Larousse) Çinde Afrikada biten bir nevi ağaç. Bunun yemişi Erik ve seftali gibi bir çekirdekli meyva olsa gerek. Larousse'dan bunun büyüklüğünün ne kadar olduğunu çıkaramadım. Müller 37 s. de buna ilâve olarak «baş parmak büyüklüğünde stupa...» denen bir menbaı gösteriyor. Biz kat'ı bir şey bilmediğimiz için «bir küçük meyva kadar» diye tercüme ettik. her halde küçük bir yuvarlak meyva hububat tanesi olsa gerek.

[9] Burada Müller'in tercüme ettiği «Lobwürdigkeit» in mukabilini birçok arapça «met'a lâ-yık sitayışamız» gibi, mana itibarıyla tamamen değil tahminen olan kelimeleri vermektense Uygurca közlüz isimli şöretli kelimesinin esasını alarak «liyakat kazanmış» tabiriyle tercüme ediyoruz.

[10] Tuş olmak = tesadüf etmek manasında eski Osmanlıca'da da mevcuttur.

a) Hayvan ismi ile gösterilen cin 60 senesinin 45 senesini gösteriyor. Bu sene maalesef mo-

- 2 — Kuinui tengrim,
 3 — Tengriken körtle tengrim. (Tanrı-
 kan güzel tanrım),
 4 — Teken qunçui bütürmiş tengrim,
 5 — Qutadmış tengrim. (Saadete ermiş
 tanrım),
 6 — Qunçui tengrim,
 7 — Arviq tengrim,
 8 — Kenç tengrim,
 9 — Arig tengrim,
 10 — Aşmış tengrim,
 11 — Küsemış tengrim,
 12 — Turmiş Hatun tengrim,
 13 Erdeni Hatun tengrim (erdeni = mü-
 cevherat),
 14 — Körtle tengrim (güzel Tanrım),
 15 — Aıççek tengrim (ay çiçek Tanrım),

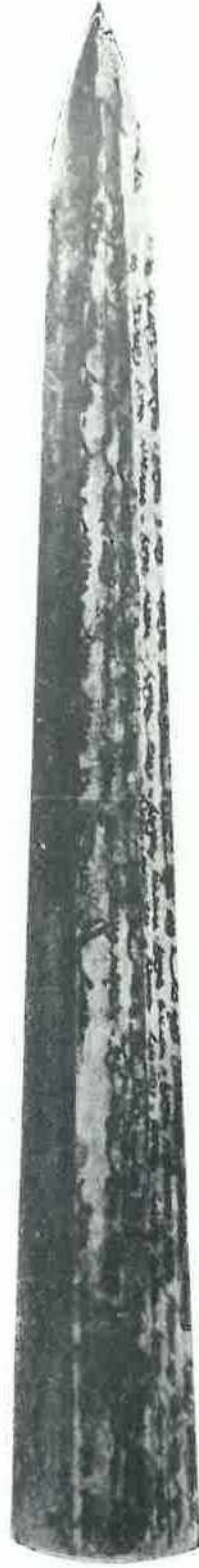
Minister = nazırlar:

- 1 — İl ügesi isik degü tutuq üge il qaya,
 2 — Isik edgü tutuq er tonga,
 3 — Yegen külüg sangun,
 4 — Kin (?) turmiş,

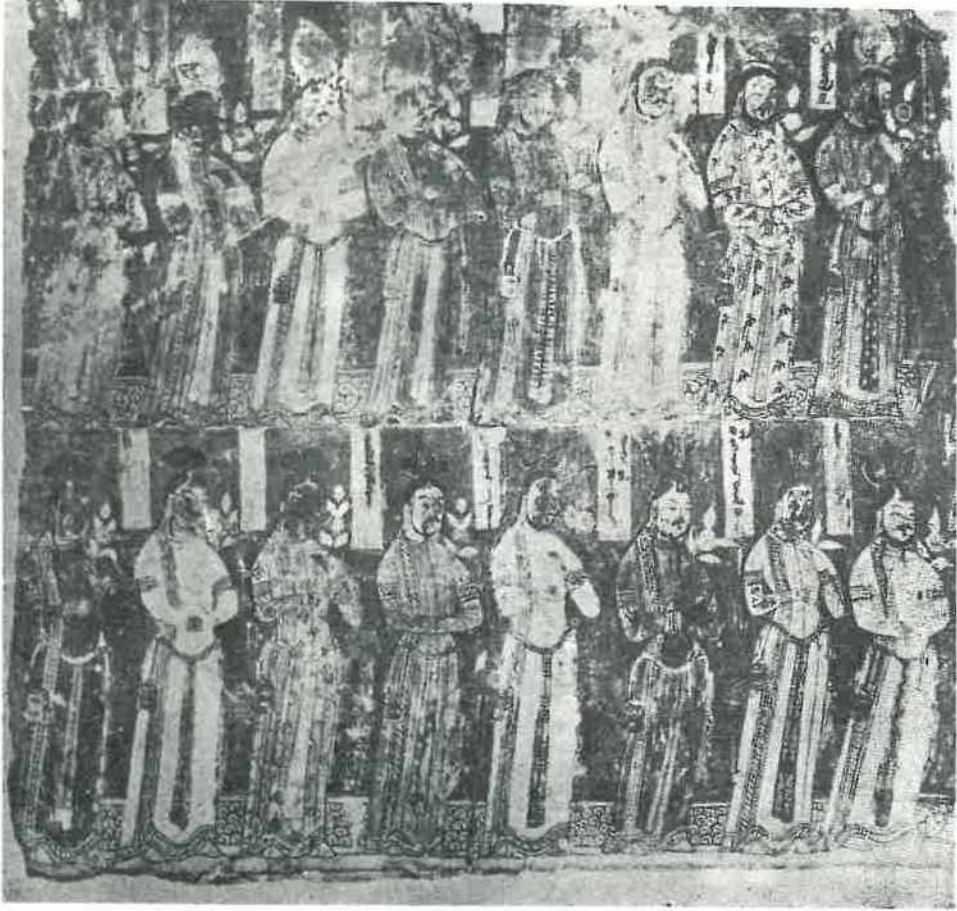
- dern bir rakam ile birleştirilemez.
 b) Purvaphalguni Jupiter yıldızının sanskritçe
 ismidir.
 c) Buddhanın bir bakıyesi üzerine inşa edilen
 bir mabet. Bak, yukarı.
 d) Nirvana kelimesi buddhistlerin en büyük
 bir gayesi olan halas kelimesi, yani dünya
 üzerinde ebediyen yok olma manasındadır.
 e) Maitreya Buddha şimdi cennette bulunuyor.
 Buddhistlerin Maitreya Buddha cennetinde
 doğmak istemeleri nirvana gayesinden daha
 aşağı bir gayedir. Maitreya Buddha bir gün
 semadan arzâ incek ve bütün insanları
 kurtaracaktır.
 f) Bir kalpa uzun bir devirden mürekkeptir.
 Yani 1) Dünyanın mahvoluşu, 2) Mahvolan
 dünyanın devamı, 3) Yeni bir dünyanın
 kuruluşu, 4) Bu yeni dünyanın devamından
 mürekkep olan 4 Asamkhya'dan müteşek-
 kildir. Bu suretle dünya bir devri daimi
 yapar. Bak : Hasting'in ERE I, 1925, 18 s.
 Le la Vallée-Poussin ve aynı yerde 202 s. Ja-
 cob'nin makalesine.
 g) 6 paramita Buddhistler için lazım olan he-
 diye verme, namus, sabır, sebat, istiğrak,
 bilgi gibi 6 fazilettir. Bu faziletler bazen 4
 bazen de 10 tanedir. (Bak Kern 66).

- 5 — Uzun öngü quz qonaq(?), (quraq),
 6 — Kenç turmiş tarhan,
 7 — It tarhan,
 8 — Külüg inanç tutuq iktü,
 9 — Sarig baş tarhan yanga (?) san-
 gun,
 10 — Tang arslan sangun,
 11 — İl kidemiş (?) sangun,
 12 — Buyat bai,
 13 — Qutlug bayutmiş,
 14 — İl qatmış,
 15 — It saman (samaz ?) begü,
 16 — Tutuq sihadu? (Sihandu, sihardu?)
 sangun,
 16 — Chotcho şehrinin beyi: Alp tutuq
 üge,
 Mutemed (?) (inanç). Hüsnü niyet sahi-
 bi olanlar. (edgü ögli-ler=iyi düşüncelidir),
 17 — İl almış sangun,
 18 — Yangıçun (Yengiçün?) esen tün
 (tura?) tutuq,
 19 — Menglig (Mangla ?) Şinqur, (Mül-
 ler bu kelimenin s. 16 da Dogan kelimesi ol-
 masını tahmin ediyor),
 20 — İş aigüçi avluç (ailuç?) tarhan,
 21 — Edgü yegen sangun,
 22 — Çogi tirek,
 23 — Marangoz Mengü,
 24 — Duvarcı Qaimiş,
 25 — Faptu tirek,
 26 — Yegen agısız sangun,
 27 — Kitap Beg Arslan (?),
 (Bunlar) hepsi Burhan şerefini bulsun-
 lar.
 28 — Çalgıcı Boguncu (Bogurcu?),
 29 — Külük bars öktü tirek,
 30 — Katip Beg Arslan,
 31 — Oru (unu?) hara, satmış tarhan,
 Mühür basmışlar
 Saadete ermiş, Saadete ermiş (Bütün
 bunlar Allahın rahmetine kavuşunlar).

Uygurcadan çeviren: Saadet ÇAĞATAY

1 — Ağaç kazık üzerine Uygur harflerile bir vakıf vesikası..

2 — Vakıf yapan Uygur Beyleri.